

“Neznana” Balada o trobenti in oblaku

Predstavili jo bodo v Kulturnem domu v Trstu v četrtek, 20. novembra 2025, ob 18. uri

PIŠE

VLADKA TUCOVIČ STURMAN

Pred štirimi leti sem na tem mestu pisala o zbirki do tedaj knjižno še neobjavljenih novel in črtic primorskega slovenskega pisatelja Cirila Kosmača (1910–1980), ki jih je pod naslovom *Lovim pomladni veter* (2020) zbral in uredil Andraž Gombač, slovenist in komparativist, do nedavna odličen novinar in urednik za kulturo pri koprskem časniku Primorske novice, zdaj pa urednik spletnega portala založbe Beletrina, AirBeletrina, ki je, kot je zapisano na njihovi spletni strani, “eden najbolj priljubljenih in branih pa tudi referenčnih kulturnih medijev v državi”. Po petih letih je pred nami nova knjiga založbe Beletrina, ki nam spet odkriva “neznane” Kosmača. Znova gre namreč za take vrste izdajo, ki je nekaj več: tokrat prinaša integralno verzijo Kosmačevega romana *Balada o trobenti in oblaku*, kakršna je bila najprej objavljena v reviji *Naša sodobnost* v letih 1956/57, v prvi knjižni izdaji leta 1964 pa skrajšana. Kot je v izredno natančni, a hkrati izjemno berljivi spremni besedi, katere del se ponovi na zavihku knjige, zapisal urednik, je pisatelj za knjižni natis izločil “več strani, na katerih njegov drugi jaz Peter Majcen niza spomine, pripoveduje o hčerki in sinu, premišljuje o pisanju in svojem junaku Temnikarju, starem tolminskem kmetu, ki prvič izbere pogum, žrtvuje življenje in tudi lastno družino, da bi ranjene partizane rešil pred belogardisti. Ob nastanku *Balade* je bila pomembnejša

junaška zgodba, danes pa so privlačni in tehtni tudi izleti v avtofikcijo in esejistiko. Vrnili smo jih v *Balado* in obenem ohranili pisateljeve izboljšave iz knjižnih natisov. Umetnina, s katero je slovenska književnost iz socialnega realizma zaplula v moderne tokove, je zdaj res celovita. In živa!” Res je, pripoved, ki je nazadnje knjižno izšla daljnjega leta 1978 (!), torej pred 47 leti, je ponovno oživiljena, in to z deli besedila, katerih bralec knjižnih izdaj ni bil deležen, zato je še toliko bolj dragocena. Za kaj pravzaprav gre pri tej obogatitvi? V preteklosti so literarni ustvarjalci svoja nova knjižna dela pogosto najprej objavili revijalno. To pomeni, da je npr. daljše literarno besedilo, kot sta povest ali roman, izhajalo v nadaljevanjih od številke do številke. Neredko so ga pisatelji iz meseca v mesec tudi pisali. Znana je anekdota, da je Ivan Tavčar, ko je po delih pisal svoj obsežni roman *Izza kongresa* (1905), ki ga je periodično objavljala v *Ljubljanskem zvonu*, vmes celo nehote zamenjal imena literarnih oseb. No, pri knjižnem natisu se potem vse take nedoslednosti seveda odpravijo, besedilo se lahko tudi drugače spremeni, dopolni, skrajša ipd. Cirilu Kosmaču se taka zamenjava kot Tavčarju ne bi mogla primeriti, ker je, kljub temu da je bila *Balada* objavljena po delih, bila večinoma napisana v enem zamahu, in sicer pozimi leta 1956. Vemo celo, kje jo je pisatelj ustvaril. V kartuzijanskem samostanu Pleterje na Dolenjskem. Pa kako, saj Kosmač ni bil menih?! Ne, prijateljaval pa je s takratnim priorjem samostana, ki mu je ponudil sobo, kjer je našel mir

za delo, ki ga v Ljubljani ni dobil. Najprej je tam za gledališče prevedel Machiavellijevo komedijo *Mandragola*, potem se je lotil pa še ustvarjanja svojega besedila, katerega del je postavil tudi na Dolenjsko, kjer je besedilo dejansko nastalo. Objavljeno pa najprej ni bilo v knjigi, temveč po delih v najstarejši slovenski literarni reviji, ki danes še vedno izhaja, le da pod naslovom *Sodobnost*. Tudi Kosmačev prejšnji roman, *Pomladni dan*, je bil leta 1950 najprej objavljen v reviji *Novi svet*, šele leta 1953 je izšel v knjigi. Navajeni smo, da literarna dela izidejo v knjižni obliki, zato imamo letnico izdaje knjige tudi za leto nastanka določenega literarnega besedila, čeprav to pogosto ne drži. Ne samo, da lahko literarno delo nastane več let ali desetletij pred časom, preden zagleda luč sveta oz. tiskarske stroje (pomislimo samo na Kosovelove *Integrale*, ki so izšli 41 let po pesnikovi smrti), temveč je lahko, kot v primeru *Balade*, najprej objavljeno revijalno. Za leto prve objave *Balade* torej ne velja letnica 1964, ko je izšla v knjigi, temveč obdobje 1956/57, ko je

izhajala v reviji. Na to dejstvo marsikdo ni pozoren in celo takim profesionalcem, kot so bili sestavljalci leksikona Cankarjeve založbe *Slovenska književnost*, se je dogodilo, da so za Kosmačevo pripovedno prozo ob *Pomladnem dnevu* zapisali letnico 1953 (prava je 1950), ob *Baladi* pa celo 1968 (čeprav je prvi knjižni izid bil leta 1964, leta 1968 pa ponatis v znameniti zbirki Kondor). Zakaj sem se tako nadrobno posvetila tem podatkom? Končno imam namreč priložnost, da pojasnim svoj spodrsrljaj, ki se mi je zgodil pred več kot desetimi leti. Tudi moje poti so se namreč v preteklosti povezale s Kosmačem. Ne samo, da sem bila njegova navdušena bralka – že odkar sem kot otrok brala njegovo zbirko *V gaju življenja*, doma pa smo imeli tudi neštetokrat prebrano broširano izdajo *Pomladnega dne*, ki je leta 1977 izšla pri Mladinski knjigi s sugestivno fotografijo mlade ženske v ruti in s cekarjem v roki – v magistrskem delu sem v njegovih delih iskala sledi ljudske glasbe in jih primerjala z deli njegovih sodobnikov (*Transformacija ljudskega v umetnih proznih delih socialnega realizma*). Tudi zato in ker me je življenjska pot zanesla na Primorsko, so me v ekipi soavtorjev knjige *Slovenska pisateljska pot: vodnik po domovanjih 106 pesnikov in pisateljev* (2013) določili, da bom napisala portretni esej o Cirilu Kosmaču (poleg Danila Lokarja, Ivana Preglja pa še Jožeta Udoviča in – Zofke Kveder). Med pripravami na sestavljanje tistega prispevka sem jeseni 2012 zadnjič srečala pisateljevega brata Vladka Kosmača (1915–2013), ki je bil bratu

neverjetno podoben in je živel na Kosmačevini v Bukovci pri Slapu ob Idrijci – rojstno hišo je ohranil v prvotnem stanju, za bivanje pa so mu zgradili nadomestno prebivališče. Spominjam se sence in novembrskega hladu, ki sta že zgodaj popoldne vladala na levem bregu Idrijce, v Kosmačevem “vresju” in “senčici”, po kateri je prišel Modrijan v *Pomladnem dnevu*, da bi “ujedal” pobovega očeta; nasprotni breg pa se je kopal v soncu – tudi pokopališče v Ročah, ki sem ga prav tako obiskala tistega dne in kjer sta pokopana tako Ciril kot Vladko Kosmač. Ob tistem doživetju razlike med senco in soncem, med osojno in prisojno stranjo doline Idrijce sem še močneje razumela Temnikarjev poslednji pogovor s soncem in njegov prestop čez senčno črto, ko se je zavedel, da ga sonce nikoli več ne bo obsijalo. (Na to sem pomislila tudi ob ilustraciji na naslovnici pričujoče izdaje *Balade*, le oglejte si jo zelo pozorno; oblikovalka je Tanja Semion.) In slutila sem takrat, naravnost vedela, da tudi Vladka Kosmača, svojega soimenjaka, vidim zadnjikrat, čeprav je bil še vedno čil in jasnih misli. Še pred izidom knjige, čez nekaj mesecev, se je res poslovil. No, in zdaj končno k stvari: v besedilu, ki sem ga prispevala za vodnik po pisateljskih domačijah, sem ob omembi Kosmačevih pripovednih del preprosto prepisala letnice, ki so tam navedene, ne da bi si mogla misliti, da vsaj dve, pri *Pomladnem dnevu* in *Baladi*, nista ustrezni. Leksikonu Cankarjeve založbe pač gre zaupati ... In kdo me je opozoril, da sem zagrešila napako – seveda potem

ko je knjiga že izšla, tako da napake ni bilo mogoče popraviti? Ne urednik knjige ne njen uredniški odbor, temveč nadvse pozorni bralec, prav tako Kosmačev občudovalec in vneti raziskovalec – nihče drug kot sam Andraž Gombač, urednik tokratne izdaje *Balade*. Gombač ni samo izkušen pisec, vrhunsko mu uspeva prepletati literarnozgodovinske podatke z esejistično širino pravega literarnovednega detektiva, ki je tudi poznavalec slovenskega filma – in glasbe ter svetovne književnosti. Vse to izkaže v eruditski spremni besedi, ki je poleg mojstrskega literarnega besedila v prvem delu knjige kot češnja na torti v izteku branja. Ko torej obžalujemo, da se je *Balada* že končala, ko smo doživeli katarzo in se sprašujemo, ali smo Temnikarji ali vse prepogosto Črnlogarji, prevzame besedo urednik in nas skozi spremno besedo, ki se subtilno dotakne tudi nesmrtnih filmske priredbe Franceta Štiglica iz leta 1961, popelje do poslednje trditve, ki v nas odmeva še, ko knjigo že odložimo: “Dobra knjiga je neprizanesljiva: potem ko jo preberemo, se ne moremo sprenevedati, da ne vemo, kaj je prav.” Ni odveč dodati, kar piše na vrhu knjižnega zavihka: “S to posebno knjigo praznujemo 80. obletnico konca druge svetovne vojne in zmage nad nacifašizmom.” Tudi s prebiranjem takih knjig, kot je Kosmačeva mojstrovina *Balada o trobenti in oblaku*, ob kateri se velja naravnost pobožno zaustaviti, imamo priložnost pokloniti se žrtvam vseh vojn in grozodejstev, ki se, žal, še danes godijo pred našimi očmi.